

Késő bronzkori leletek az Erdély autópálya nyomvonalán

A román nyelvű kötet 2014-ben jelent meg a kolozsvári Editura Mega és a zilahi Editura Porolissvm kiadók gondozásában. A monográfia a Szilágy Megyei Történeti és Művészeti Múzeum munkatársainak az Erdély/Transilvania autópálya nyomvonalán végzett régészeti feltárásait mutatja be. A megelőző régészeti feltárás három lelőhelyre terjedt ki. A kötet a Szilágy megyei Márkaszék/Marca határában található (Marca: Husău, Sfârăuș I, Sfârăuș II) két késő bronzkori település bemutatására vállalkozik.

A monográfia elsőként feltüntetett szerzője, a több évtizedes kutatói tapasztalattal rendelkező *Ioan Bejinariu*, aki a Szilágy megyei bronzkor kiváló ismerője. Munkássága a kora bronzkortól a korszak kései fázisáig minden területet érint.¹ A kötet társszerzői, *Dan Băcșeț-Crișan* és *Daniel Culic* a középkor régészetének két kutatója.

A régészeti kiadványok hagyományainak megfelelően az Előszóban (*Cuvânt înainte*, 7–8. o.) a szerzők nem csak a feldolgozásban résztvevő szakembereknek mondanak köszönetet, de a régészeti feltárás körülményeit is részletekbe menően ismertetik.

Az első fejezet (*Cadrul geografic*, 9–11. o.) bemutatja a lelőhelyek tágabb és szűkebb környezetét, a Berettyó-völgy, valamint Ip/Ipp és Marca/Márkaszék település földrajzi-környezeti jellemzőit. A szerzők kiemelik, hogy a terület a síkság és a hegyvidék találkozásánál helyezkedik el, ami meghatározta a bronzkori közösségek gazdasági és kulturális

¹ A szerző doktori dolgozatában foglalta össze a Somlyói medence bronzkorára vonatkozó adatokat. Bejinariu, Ioan: *Epoca bronzului în Depresiunea Șimleului*. Alba Iulia 2003. Részt vett a Nyíregyháza–Oros „Úr Csere” nagy kiterjedésű késő bronzkori lelőhely feltárásán és az azt feldolgozó kötet munkálatainak folyamatában is: Marta, Liviu–Sana, V. Daniel–L. Nagy Márta–Berendi Elisabeta: *The Late Bronze Age settlement of Nyíregyháza–Oros „Úr Csere”*. Satu Mare 2010. Számos lelőhely feldolgozásának publikálása köthető nevéhez, amelyek a kötet irodalomjegyzékében is megtalálhatóak.

kapcsolatrendszerének alakulását.² A lelőhely kutatástörténetéről és ennek jellegéről szól a kötet következő fejezete (*Istoricul și caracterul cercetărilor*, 13–14. o.). A modern régészeti feltárásokat a XX. század eleji véletlenszerű felfedezések, majd a 2000-ben induló szisztematikus felszíni leletfelderítések előzték meg. A szerzők az alkalmazott ásatástechnika módszertani lépéseire is kitérnek, megindokolva azok helyességét.

A harmadik fejezet (*Descrierea săpăturilor arheologice și a stratigrafiei*, 15–16. o.) a lelőhelyek rétegtani viszonyait, valamint a kultúrrétegek leírását tartalmazza. Ezt a feltárt régészeti objektumok leírása követi (*Prezentarea complexelor arheologice*, 17–28. o.), lelőhelyek szerinti bontásban. Az erdélyi autópálya nyomvonalán feltárt Márkaszék/Marca „Husău” lelőhelyről 90, a „Sfărăuș II” lelőhelyről 10, míg a „Sfărăuș I” lelőhelyről 2 régészeti objektumot ismertettek. A leírások esetenként meglehetősen szűkszavúak, csupán az előkerült leletekre terjednek ki. A táblákba szerkesztett (*Planșe*, 87–143. o.) felszín- és metszetrajzok kiegészítik a szövegben található leírást. A rajzok alapján megállapítható, hogy a gödrök zöme egynemű betöltéssel rendelkezett.

A lelőhelyeket tárgyaló fejezetben az objektumok technikai leírását és ezek funkcionalitását boncolgatják a szerzők, majd a továbbiakban a települések környezeti adottságainak és kiterjedésének, a lakóházaknak, tűzhelyeknek és a gödröknek részletes elemzésére kerül sor. A fejezetet egy a „Husău” lelőhelyen talált edénydepó komplex vizsgálata zárja. A település struktúrájára vonatkozó fejezet (*Date despre habitat* (29–40. o.) több alfejezetre tagolódik. A fejezetcímet követő első alegységben (29–31. o.) a szerzők megállapítják, hogy a „Sfărăuș I és II” lelőhely egy települést alkotott. Ezt követően az innen származó adatokat egységesen vizsgálják: archaeológiai elemzésük két késő bronzkori település Marca „Husău” és Marca „Sfărăuș II” leleteit vizsgálja. A környezeti adottságokon túl a települések kiterjedése is vizsgálat tárgyát képezi. A szórt szerkezetű Marca „Husău” település teljes területe 3,5 hektár, amely nem egyedi jelenség, mert a környékről több hasonló kiterjedésű egykorú település is ismert. A szerzők szerint a nagyméretű települések létrejötte demográfiai növekedés

2 A Berettyó-völgy geomorfológiai és hidrológiai kutatására vonatkozó, a bemutatott monográfia szerzői által nem használt, frissebb szakirodalom Șumălan Viorel nevéhez köthető: Șumălan, Viorel: *Valea Barcăului—Studiu morfohidrografic. Rezumat. (Teză Phd)*. Oradea 2010. [online] <http://arhiva-www.uoradea.ro/attachment/791672704232e82e41d0a31a6bc16159/3b3d3afb21563c62703dd58466cf3c9a/Sumalan_Viorel_rezumat_teza_de_doctorat.pdf>; Șumălan, Viorel: *Tipuri de relief în bazinul Barcău*. Oradea 2010; Șumălan, Viorel: *Solurile în arealul văii Barcăului. Studiu monografic*. Oradea 2011.

következménye. A településszerkezetre vonatkozóan a lakóházak és gödrök elhelyezkedésének vizsgálata által próbálnak következtetéseket levonni a szerzők. A telepjelenségeket párhuzamba állítják a Szilágy megyei hasonló korú lelőhelyekről előkerült objektumokkal. A gödrök ismertetésére a keresztmetszetek szerinti tipologizálást választották, de legtöbb esetben elmarad azok funkcionális értelmezése.

A korábban már említett, településstruktúrára vonatkozó fejezetben található az 1. objektumszámú jelenség bemutatása, amelyet a szerzők edénydepóként azonosítanak. Az *Adalékok a késő bronzkori úgynevezett „edénydepók” vizsgálatának kérdéséhez (Despre complexul nr. 1. Contribuții la studiul problemei așa-numitelor „depozite de vase” din Bronzul Târziu, 35–40. o.)* című alfejezet terjedelmét és felosztását tekintve önálló egységként is kezelhető, amelynek legvalószínűbb magyarázata az lehet, hogy az alfejezet kisebb módosításokkal korábban megjelent már önálló tanulmányként is Ioan Bejinariu tollából, 2014-ben megelőzve a kötet megjelenését.³ A szerzők ebben a kutatásaik során felszínre került edénydepók tartalmát és a deponálás jelenségét vizsgálják, analógiákkal támasztva alá feltételezéseiket. Véleményük szerint az edénydepók létrejötté kultikus tevékenységekhez köthető.

A kötet gerincét alkotó legterjedelmesebb hatodik fejezet (*Inventarul arheologic, 41–62. o.*) a kerámiát (*Ceramica. Analiza ceramicii, 41–57. o.*), az agyagtárgyakat (*Alte obiecte din lut ars, 57–58. o.*), valamint a kő- és (*Obiecte din piatră, 58–59. o.*) fémtárgyakat (*Obiecte din metal, 59. old*) veszi górcső alá. Az edények technológiai és tipológiai elemzése alapos, a monográfia legjobban kidolgozott részének tekinthető. A szerzők összegzik a makroszkópikus vizsgálatok eredményeit és részletesen ismertetik a kerámia formakincsét és díszítőelemeit. A tipokronológiai elemzés a leletanyag közreadásának régészeti gyakorlata szerint felsorolja a leletek formai és díszítéstechnikai párhuzamait is. Míg az edényeket hosszasan elemzik, az előkerült agyagtárgyakra, a kő- és fémeszközökre nem fektetnek ekkora hangsúlyt, mindössze pár általános megállapításra szorítkoznak. Sajnos a szerzők nem aknázzák ki teljesen a stasztikai módszerek nyújtotta értelmezési lehetőségeket, továbbá a kötetben nincsenek a régészeti kutatásban egyre nagyobb teret nyerő archeometriai vizsgálatok sem.

A Marca „Husău” település gazdaságáról és kézművességéről szóló fejezet (*Indicii ale activităților desfășurate în așezarea de la Marca „Husău”*,

3 Bejinariu, Ioan: O depunere de vase ceramice din Bronzul Târziu din zona Sălajului. In: *Arheovest II/1. In honorem Gheorghe Lazarovici. Interdisciplinaritate în arheologie. Timișoara, 6. decembrie 2014.* Ed. Forțiu, Sorin–Cîntar, Adrian. Szeged 2014. 295–309.

61–62. o.) a növénytermesztés, az állattartás, a textilkészítés és a fémművesség emlékeit tárgyalja röviden a feltárt leletanyag fényében. A szerzők a nyomvonalról előkerült szegényes leletanyag miatt, valamint az archeozoológiai vizsgálatok hiányában, mindössze a régészeti párhuzamokra támaszkodhatnak.

A Hajdúbagos-Cehăluț-csoport temetkezéseinek összegző vizsgálatára a lelőhelyen feltárt urnás temetkezés kapcsán (*Mormântul de incinerare (Cpx. 34 – pl. 54/1–3) de la Marca „Husău” în contextul descoperirilor cu caracter funerar ale comunităților Cehăluț-Hajdúbagos*, 63–65. o.) kerül sor. Itt röviden összefoglalják a kutatott időszak hamvasztásos temetkezéseinek jellegzetességeit, beillesztve a Márkaszéken előkerült sírt is.

A záró fejezet (*Considerații finale*, 67–77. o.) két fő gondolata a következő: a szerzők szerint a leletanyag alapján történő datálás egyúttal a település kulturális meghatározását is jelenti; a közölt lelőhely kiemelt jelentőségű a szilágysági késő bronzkor kutatása szempontjából. A lelőhelyet a közép-európai relatív időrend szerint a Bronz D időszak végére, illetve a Halstatt A periódus elejére keltezik. A Hajdúbagos-Cehăluț-csoporthoz tartozó Márkaszék/Marca „Husău” települést az i. e. XIV. század végére – XIII. század elejére datálják. A kutatók úgy vélik, hogy ezt követi kronológiai szempontból a Marca „Sfăraș I” és II lelőhely anyaga, amely a Gáva-kultúra korai fázisába sorolható. A lelőhelyek pontos keltezése kiemelkedő fontosságú a késő bronzkorban lezajló komplex társadalmi folyamatok megértésében. Sajnos a márkaszéki feltárások esetében is hiányoznak a C14 kormeghatározások, azonban ez nem egyedi helyzet, hiszen a korszak más lelőhelyein is ritkák a radiokarbon adatok. A fejezet végén a szerzők a feltárt település régészeti leletanyagának szélesebb kontextusát vizsgálják. Ugyanitt olvashatjuk a Hajdúbagos-Cehăluț-csoport kutatástörténetének összegzését is.

A kötet végén angol nyelvű rezümé olvasható (79–85. o.), amely elengedhetetlen része egy nemzetközi érdeklődésre számító, de anyanyelven íródott kötetnek. Ezt a technikailag helyes, esztétikailag is megfelelő táblák (*Planșe*, 87–143. o.) követik. A rövidítések jegyzékével, hazai és külföldi szakirodalmat tartalmazó bibliográfiával (*Abrevieri bibliografice*, 145–157. o.) zárul a monográfia.

A kötet felépítése logikus, a fejezetek sorrendjét a célszerűség határozza meg, azonban előfordulnak szerkesztési és számozási hibák. Strukturális szempontból előnytelenek a gyakran 2–3 oldalas, rövid egységek, amelyek miatt könnyen a túltagoltság képzete alakulhat ki az olvasóban. Utóbbit a szerzők elkerülhették volna a tartalmilag összefüggő szövegrészek összevonásával, mint például a harmadik és negyedik fejezet esetében, amely

egyaránt a feltárás általános bemutatásának különböző aspektusait tárgyalja. A szöveg nyelvezete a tudományos normáknak megfelelő, a szövegben és az irodalomjegyzékben ritkán előforduló elírások és következetlenségek ellenére is közérthető és igényes.

Összegzőként elmondható, hogy a kötet egy régészeti feltárás hagyományos feldolgozásának eredménye. Megjelenése példaértékű, mivel az ásatások számához képest csak kis arányban történik meg azok feldolgozása. Az ilyen jellegű kiadványok előremozdítják a kutatás jelenlegi állását, ahogyan ezt a bemutatott kötet is teszi. A késő bronzkor periódusának összetett folyamatai még tisztázásra várnak, így minden újabb információ előrelépést jelent.

Bejinariu, Ioan–Băcuceș-Crișan, Dan–Culic, Daniel: *Cercetări arheologice preventive pe traseul Autostrăzii Transilvania. Descoperirile Bronzului Târziu din zona comunei Marca, județul Sălaj.* (Megelőző régészeti feltárások az Erdély autópálya nyomvonalán. Késő bronzkori leletek a Szilágy megyei Marca/Márkaszek község környékéről). Editura Mega, Cluj-Napoca–Editura Porolissvm, Zalău 2014. 157 o., 57 tábla. ISBN: 978-606-543-443-1, 978-606-8483-05-4

Gyurka Orsolya